

ACC. N:R M. 14966:1-12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Landskap: *Småland* Upptecknare: *Hilding Petersson, Kalssvik*
Härad: *Kinnared* Berättare: *" "*
Socken: *Kalssvik* Berättarens yrke: *byggmästare*
Uppteckningsår: *1954* Född år *1898* i *Kalssvik*

Kvarnar och kvarndrift. s. 1-12.
(foto sid. 5a; neg. saknas!)
se G. 2176:1-4.!

LUF 99

Kvarnar.

I trakten här omkring har blott funnits
vattenkvarnar, här är en liten å som rin-
ner emellan två sjöar, avståndet emellan
sjöarna är 7 kilometer, fallhöjden 70 fot.
Vattennmängden beräknad till, vid nor-
malvatten 0,4 kubikmeter per sekund.

I denna å har fordom funnits 10 fall
där vattnet arbetat, men nu återstår
blott 4. De sex öra ödefall.

I början på 1800 talet, när alla fallen
var i bruk, var vid ett fall enbart såg,
vid 6 var enbart kvarn, vid 2 var både
kvarn och såg, vid 1 var vadmålstamp.

Jag skall nu beskriva några av dessa
kvarnar.

Skjurs kvarn.

Denna kvarn tillhörde Oraby gård till

år 1729 då den såldes.
Kvarnen var från början en kölvre eller
enfota kvarn, (skvattkvarn) kvarnen skatt-
lades år 1629 med 6 T:er.

Enligt ett gammalt protokoll höll år
1698 kronofogde Wickenberg syn på kvarnen.
Den ägdes då av salig Herr Johan
Örnkrantz omtydiga kvarn.

Kvarnen var då en kölvre eller enfota
kvarn med ett par 5 kvartens stenar och
förmalde 3 skäppor per dygn.

Den intog främmande mäl och skattade
till Possesoren Herr Lieutenanten Ulfsav,
som var förmyndare.

Den 10 december 1729 köpte Mats Månsson
Skjurs gård och kvarn av majorskan,
vålorna fru Britta Ulfsav, och utgjorde
då skatterättigheten å frälshemmanet

200 D:r smt. Vidare skulle örligen givas
i skatt 20 D:r smt, och utan tull eller
avgift mala all den mald som vid
Osabys Fätersgård behövs, och med egna
ökar densamma återföra, samt örligen vid
samma Fätersgård göra 5 dagverken på egen
kost i slätten eller skörden.

År 1818 den 23 juli, begärdes tillstånd för
omläggning av kvarnen till hjulkvarn med
9 kvarters stenar.

Men däremot protesterade herr doktors
prestern och kyrkoherden Carl Rydén i
Bergunda, ägare till Tulle, Bro och Skj-
kvarns kvarnar. Han ville icke gå med
på att det fick sättas stöne stenar än
8 spann.

Men utlåtandet efter synen blev, att
kvarnen fick omläggas med 9 spann stenar

och ombyggdes så åren 1818 och 1819. Till
hjulvarn.

År 1846 såldes kvarnen från Skjurs gård
till Jöns Håkansson för 1,111 riksd. 4 rst.
banker.

År 1902 blev kvarnen åter ombyggd med
nuvarande kvarnhuset, samt bröstfällshjul,
2 par 9 spans stannar och skalare.

År 1908 utbyggdes kvarnen, av då varande
ägaren Ernst Hillström, med cirkelrög.

Så hade kvarnen drivits med vattenhjul
i över ett århundrade ända till år ~~1895~~
1921 då den ombyggdes med två vattentur-
biner.

År 1945 blev skalaren utrivs, och insat-
tes spetsmaskin, valverk med rikt.

Berättelsens yrke: Jurist

Tullskvarn.

År 1640 såldes Tullskvarn av välborna
från T. Perstins allfrak, till välborne Jöns
Gyllensparre för 209 rd.

År 1748 var det två kölskvarnar vid
Tullskvarn men fälttråbelen Johan Henrik
Schönberg, som då ägde Tullskvarn, ombygg-
de den ena kölskvarnen till hjulskvarn.
År 1863 ombyggde pastorn Petter Sten kvarnen
och grävde ut Brokvarns fall upp till
Tullskvarn. Det var det nuvarande kvarn-
huset som då byggdes.

Kvarnen byggdes då med ett stort bräst-
fallstjul, två par 10 dyams stumar, skalare
och sikt, (sikten var så kallad ståla).

År 1894 köpte nämndeman August Johansson
Tullskvarn, och år 1912 ombyggde han
kvarnen med två överfallstjul, och

M. 14966: 5a

Landskap: *Småland* Berättare: *upptecknaren*
Härad: *Trinnwald* Berättarens yrke: *byggmästare*
Socken: *Kalvsvik* Berättarens adress: *Kalvsvik*
Uppteckningsår: *1954* Född år *1898* i *"*
Upptecknare: *Hilding Petersson*

*Iista vattenhjulet vid
Kullkvarn i Kalvsvik.*

*Det togs 1953; foto Hilding Petersson
(neg. salens)*

insatte tre, var 10 spans stumar, skalare
och sikt. År 1940 utrens sikten, och insat-
tes, spetsmaskin, valverk med sikt.

År 1953 utrens överfallsbjulen och ersattes med
vattenturbin. Alltså hade i över 200 år vattenbjul
drivet denna kvarn, men den 17 juli 1953 gingo
de för sista gång, och med denna vattenbjul
församma bjulen i denna ström.

Bra kvarn.

Bra kvarn var på 1700 talet en skvaltkvarn,
år 1799 ombyggdes den till bjulkvarn.

År 1863 nedrev densamma och kvarnfallet
utgrävdes upp till Tullkvarn.

Vid de tre kvarnar jag beskrivit var ej äga-
ren mjölnare, utan mjölnaren var anställd,
hans lön var en tredjedel av tullen,
så kallad (Tredingsmöllare).

Betalningen för malning erlades med tull.

ett stopp per skäppa för sammalning, ett
och ett halvt stopp per skäppa för skalning
och malning, två stopp per skäppa för
siktning. Före världskriget 1914 tillades all
mål, när sedan säden bekräftats, fick ej
tullas, utan mallen utläggas beaktant.
Efter kriget när säden åter blev fri
kam tullens tillbaka, till en del, men
aldrig mera helt, utan efter bondens
önskan, om han ville betala med tull
eller pengar.

Skär "säl"en tillades brukade mjölkaren säga
mjöl, och för övrigt födde man sipp vvin,
så kallade (kvarnagrisar).

Fisken här i kvarndammarna var och är
obetydligt, det har funnits och finns
ännu, ålfeister vid flodluckorna, där
det tagis en del ål, och där det varit

Till köllkvärmorna brukade säden torkas,
därför att den gick då lättare att
mala och mjölet blev bättre.

Söden transporterades till kvarnen i hem-
värda linnesöcker, som var vävda av det
så kallade (skäcktefall), sockerna var alltid
märkta med ägarens namn.

När bänderna kom till kvarnen med sina
mälldan, bars säckarna in i övre våningen
i kvarnen, och lades varje lass i en hög för
sig, sedan maldes varje lass för sig allt
efter som de var beredda för avhämtning,
hade bonden lång väg till kvarnen
brukade han vänta medan hans mæld
maldes.

Läden maldes en gång om det var sammat
ning, var det brödskål råg eller korn, skal-
des den fört på skaloren, därefter maldes

Den, det rågnmjölet kallades (måttat mjöl),
kornmjölet kallades (sletmjöl), vete och m-
del råg som skulle siklas, skalades först
på skakaren, därefter slogs det på stålen
och gick igenom sikten, det maldes därige-
nan 6 och 7 gånger, mjölet som blev efter
första och sista gången det gick igenom
kallades (vartmjöl), det övriga kallades
(vävenmjöl) det var finast.

Mjölningen hade man den samma, för när
kvarnen togs upp och skulle hackas togs
mjölningen tillvara och slogs på igen när
kvarnen var färdig.

Maldes fodersäd och därefter skulle gå bröd-
säd, var det samma ägare till båda delar-
na, så fick brödsädmjölet gå i fodermjölet
till det blev rent, i annat fall tog
mjölmåren av tullbrödens brödsäd och slog

i kvarnen tills den blev ren.

Bönderna fick alltid mjöl av sin egen
säd tillbaka.

På 1800 talet när det blott fanns kvarn-
stenar, av naturlig sandsten, var det mycket
arbete med hackning av dam, för sådana
stenar gingo ej mer än 3 dygn mellan
varje hackning, och det arbetet utfördes för
det mästa om nätterna.

I de gamla kvarnarna var alltid en så-
kallad kvarnkammare, där bönderna
kunde sitta och värma sig, och äta sin
matrösk, medan deras mjöl maldes.

Tomasmännoratt malde aldrig någon av
de gamla mjölnarna, för då kunde bönderna
varje handa, kvarnen kunde stanna med
fullt vatten på, eller också kunde den
börja gå med en hisnande fart och ej

skumma stannar; vattnet kunde också bli-
räsom vin, men det var farligt att dricka
av det då.

Något som var besvärligt med vattenkar-
nar på vintertid, så var det isläggningen
på vattenhjulen, hjulen frös fast, och måste
huggas lösa med isbill och gva, vid
Trulleskvarn under sådant arbete, blev en
mjölnardräng ihjälkländ mellan hjulet
och kvarnväggen, när hjulet blev såst böja-
de det att gå, och klände så ihjäl honom,
det hände i mitten av 1800 talet.